

حکایت ستمگران

تحلیل و تعمق در آن موضوع باری می دهد. یعنی هم می توانیم جزئیات و ویژگیهای یک طرح را مورد بررسی قرار داده، پایه ها و ریشه های آن را بشناسیم و هم در یک نظر کلی به عنوان ارزیابی، موفقیت یا عدم موفقیت آن را تخمین بزنیم. هر گفته، نوشته و طرحی ریشه در زمینه ها، علوم و تجربیاتی دارد که درک و کشف آن زمینه ها بار اصلی یک شناخت عمیق را به دوش می کشد.

«برنامه و محتوای ۲ ساعت پرورشی» عبارت از یک طرح آموزشی است که برای تحلیل و ارزیابی آن باید ریشه های آن را مورد بررسی قرار داد. جلد اول کتاب با عنوان «حکایت ستمگران» حاوی برنامه ای است که سه ماه از سال تحصیلی را دربر می گیرد و شامل راهها، روشها، راهنمایی ها و محتویاتی است که مری تربیتی براساس آن به طور هفتگی به فعالیت می پردازد و دانش آموزان از رهگذر چنین برنامه ای در جریان فعالیتهای جذاب قرار می گیرند که در عین تطابق با روحیات و نیازها و مقتضیات سنی آنها، وصول به اهداف اساسی امورتربیتی را میسر می سازد.

در این مقال از چند زاویه به تحلیل برنامه و محتوای ۲ ساعت پرورشی کتاب «حکایت ستمگران» می پردازیم که عبارتند از: شیوه های یادگیری، روانشناسی رشد، فنون و روشهای کلاسداری و شیوه های تدریس، روانشناسی اجتماعی، هنر و چگونگی انعکاس اهداف امورتربیتی. برنامه موردنظر، از آنجا که برنامه ای آموزشی است، هریک از جنبه های فوق الذکر را در اعماق خود لحاظ نموده و رد پای هریک از جنبه های فوق را به وضوح می توان در آن مشاهده کرد.

پیش از آنکه این تحلیلهای چندگانه را آغاز کنیم تعریفی مختصر از هریک از عبارتهای ذکر شده را ارائه می دهیم تا هم مقصود ما از بکاربردن این عبارات روشن شده و هم چگونگی ربط هریک از آنها با برنامه و محتوای ۲ ساعت پرورشی آشکار گردد:

۱- شیوه های یادگیری

حکایت ستمگران، طراحی محتوایی است که قاعدتاً باید به یادگیری فراگیران

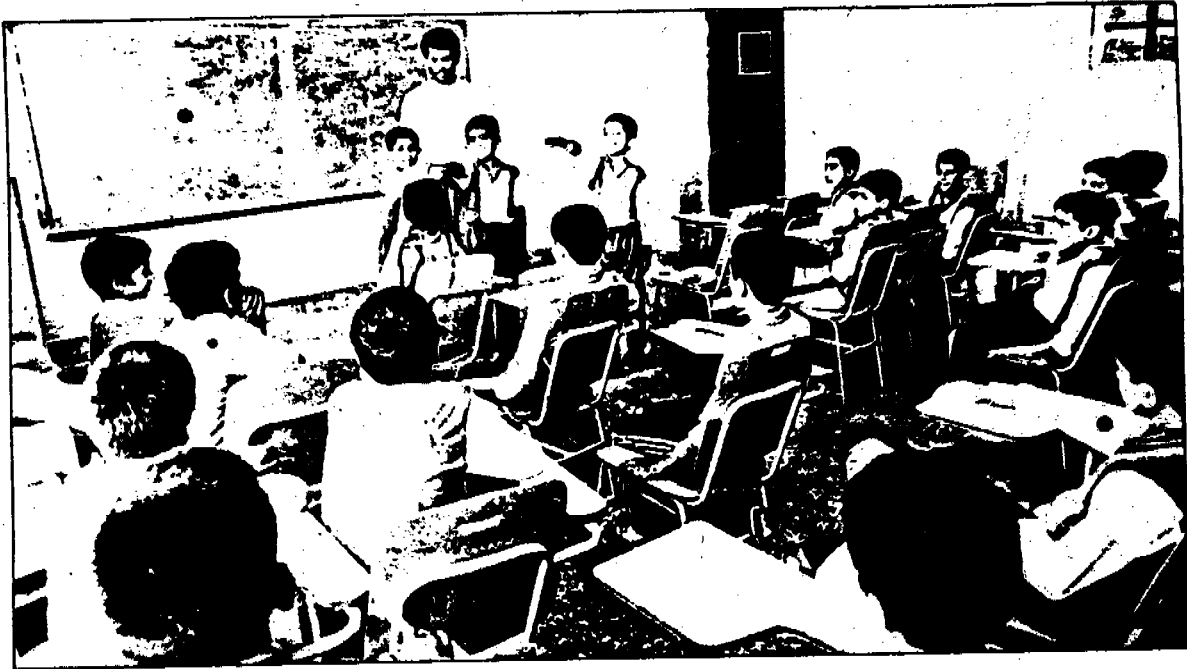
مختلف را تقدیم می نماید. امید است زمینه لازم جهت آشنایی مریبان پرورشی با این برنامه فراهم آید.

تحلیلی از مبانی روانشناختی روشهای «حکایت ستمگران» مقدمات و کلیات

اعتبار و اهمیت یک طرح به این بستگی دارد که در ارزیابیهای علمی و تحلیلهای اصولی، میزان موفقیت طرح در حد مطلوب و چشمگیری باشد. یک طرح تربیتی به وسیله شاخصهای متعددی می تواند مورد تحلیل و ارزیابی قرار گیرد. این چنین تخصصی که به مدد علوم مختلف به عنوان معیارهای شناسائی یا شاخصهای بررسی انجام می گیرد نه تنها امکان یک ارزیابی کلی را فراهم می آورد بلکه ما را در تفسیر و

مطلع

پس از تصویب اختصاصی ۲ ساعت به امورتربیتی در مدارس دوره راهنمایی از سوی وزارت آموزش و پرورش و تدوین و انتشار اولین برنامه کار با عنوان «حکایت ستمگران» و اجرای رسمی آن از آغاز سال تحصیلی ۶۸-۱۳۶۷ فصل جدیدی در کار امورتربیتی و چشم انداز آینده آن پدید آمد. بی تردید چنین مهمی باید مورد تحقیق و تدقیق قرار گیرد و طی تحلیلهای و گزارشهایی چند، مبانی و جزئیات آن برای مریبان و مسئولان امورتربیتی و نیز صاحبان اندیشه و دلسوزان این مرز و بوم به بحث کشیده شود. بدین جهت ماهنامه «تربیت» ویژه نامه ای را تحت عنوان «برنامه و محتوای ۲ ساعت پرورشی» شامل تحلیلهای، دیدگاهها، گزارشها و نکات

جزئیات، پیشنهادها، روشها و توصیه‌های منظور شده در آن را نشان دهد و راه را برای قضاوت و ارزیابی باز گذارد.

۳- فنون کلاسداری و شیوه‌های تدریس

تهیه کنندگان برنامه «حکایت ستمگران» بر این باورند که عمده‌ترین توصیه‌های کلاسداری و شیوه‌های تدریس در تدوین آن طوری پیش‌بینی شده است که مربی را خودبه‌خود به سوی انجام آن شیوه‌های اصولی و مطلوب سوق می‌دهد. امروزه فنون کلاسداری و شیوه‌های تدریس از عمده‌ترین عناصری است که هر مربی و معلم مدرسه‌ای باید مجهز بدان باشد. البته این شیوه‌ها به دو قطب معلم و کتاب پیوسته است یعنی معلم باید آن فنون را بداند و بکار بندد. از طرف دیگر نوع برنامه یا محتوای کتاب باید طوری باشد که با توجه به امکانات و محدودیت‌های کلاسی، ظرفیت و گنجایش اجرای آن شیوه‌ها را داشته باشد. گاهی در مورد پاره‌ای دروس چنین به نظر می‌آید که معلم به خوبی این شیوه‌ها را در دوره‌های تربیت معلم آموخته ولی چگونگی تنظیم و تدوین دروس طوری است که معلم نمی‌تواند و یا به سختی می‌تواند این همبستگی را میان متن درس با آموخته‌های خود ایجاد نماید و در نتیجه آن شیوه‌ها

عوامل تعیین کننده، برای کیفیت و کمیت هر طرح و برنامه آموزشی و تربیتی است. یعنی چه چیز را باید برای دانش‌آموزان گفت؟ چگونه و چرا باید گفت و...؟

بدون شک سازگاری و همخوانی یک برنامه آموزشی با آن شاخص، یک شرط موفقیت به شمار می‌آید. مثلاً برنامه موردنظر ما که برای دانش‌آموزان کلاس اول راهنمایی تدوین یافته است باید منطبق بر خواستها، نیازها و ویژگی‌های سنی این گروه سنی بوده و در عین حال تفاوت‌های اساسی میان دختران و پسران نیز باید در آن لحاظ گردد.

برای شناخت این خصوصیات باید در روانشناسی رشد جستجو کرد. امروزه بیش و کم تعاریفی در دست داریم که می‌توانیم با اتکاء بدانها اقدام به طرح‌ریزی فعالیت‌های آموزشی و تربیتی نماییم.

در تدوین حکایت ستمگران، این خصوصیات مورد توجه بوده است. تحلیلی از این دیدگاه می‌تواند همبستگی میان

منجر گردد. کلاس و مدرسه عرصه چنین مقصودی و مربی عامل مستقیم و معین و کتاب حکایت ستمگران راهنما و دستورالعمل اجرایی آن می‌باشد. روانشناسی یادگیری، چگونگی این فرایند را مورد بررسی قرار می‌دهد و به ارائه طرق و شیوه‌هایی در این باب می‌پردازد. یافته‌های علمی در روانشناسی یادگیری منجر به پدید آمدن توصیه‌ها و پیشنهادهایی شده که امر یادگیری را اصولی و سهل‌الوصول می‌سازد، مضافاً اینکه مکانیزم این فراگیری را نیز آشکار می‌نماید. یک برنامه آموزشی باید با این شاخص مورد تحلیل و ارزیابی قرار گیرد و با توجه به معیارها، ملاکها و توصیه‌هایی که در این علم وجود دارد مطابقت داشته باشد. تا معلوم گردد که سیاستها یا فرایندهای یادگیری در آن برنامه تا چه اندازه برگرفته و پیوسته با معیارهای علمی است.

همچنانکه در برنامه ریزی «حکایت ستمگران» این دیدگاه به خوبی مورد توجه و دقت قرار گرفته است، در تحلیل و تفسیر آن نیز باید از همین زاویه بدان نگریست.

۲- روانشناسی رشد

ضرورت پیوستگی هر برنامه و محتوای آموزشی و تربیتی با ویژگی‌های سنی مخاطبین از مسلمات است. خصوصیات و مقتضیات سنی مخاطبین و دانش‌آموزان از اصلی‌ترین

کلاس ما یک کلاس تجربه، مشاهده، عمل و آموزش در حین کار به شمار می‌آید.

همچنان در محفظه ذهن او بدون اینکه در کلاس متبلور بشود، باقی می ماند. از آنجا که بکارگیری این شیوه ها در کار معلمی یک ضرورت است، ذر تدوین برنامه ۲ ساعت پرورشی بدین مهم پرداخته شده است. بدین نحو که تنظیم برنامه ها و تعیین روشهای اجرایی طوری باشد که امکان بکار بستن شیوه های معلمی و فنون کلاسداری و روشهای تدریس پدید آید و مریی ناچار نباشد برای انتقال مفاهیم مورد نظر خود به ضعیف ترین و پس خورده ترین روشها اتکاء نماید. تحلیلهای بعدی می تواند به خوبی این زمینه ها را خاطر نشان سازد.

۴- روانشناسی اجتماعی

بدون تردید شکل گیری شخصیت فرد و پذیرش فرهنگی و فکری او به میزان قابل توجهی تحت شرایط و روابط اجتماعی صورت می گیرد. روانشناسی اجتماعی مکانیزم چگونگی و چرایی این فرایند را تحلیل می کند.

در یک فعالیت تربیتی و آموزشی باید از این زمینه مهم و حیاتی بهره جست و بر مبنای خصوصیت «جمع پذیری» انسانها دست به تدوین شیوه های مناسب زد. برنامه مورد بحث، از این امر غافل نمانده و تلاش می کند که با ایجاد فضایی جمعی و گروهی و از طریق ایجاد سازگاریهای اجتماعی، امکان بهره مندی افراد از جمع و ارتباط متقابل و سازنده را فراهم آورد. ایجاد چنین شرایطی در جای جای این برنامه به چشم می خورد که در تحلیلی از دیدگاه روانشناسی اجتماعی مورد بحث و بررسی قرار خواهد گرفت.

۵- هنر

کار هنری نه تنها خود حس زیبایی شناسی را تقویت می کند بلکه یکی از بهترین و جذاب ترین راهها در یک فعالیت آموزشی و تربیتی به شمار می آید. در این طرح، هنر عبارت از بستری است که دانش آموزان همواره با بکارگیری استعدادهای خود در این زمینه، گام به گام به سوی اهداف مورد نظر پیش می روند. جنبه های مختلفی از هنر که با انواع

مهارتهای دانش آموزان مرتبط است سرتاسر برنامه های حکایت ستمگران را دربر گرفته است.

۶- چگونگی انعکاس اهداف امورتربیتی در برنامه

طبیعتاً از اصلی ترین مواردی که در هر متن یا محتوای آموزشی و تربیتی باید مورد بحث قرار گیرد، این است که میزان همبستگی آن با اهداف کلی و جزئی از پیش تعیین شده مشخص گردد. اهداف امورتربیتی طی جزوه ای به نام «اصول و اهداف امورتربیتی» از طرف کمیسیون تدوین برنامه و محتوای ۲ ساعت به تفصیل مورد بحث قرار گرفته است. میزان انعکاس آن اهداف در محتوا و برنامه ۲ ساعت پرورشی، ملاک و معیاری جهت قوام و استحکام آن و نیز اعتماد و اطمینان بدان به شمار می آید. اهداف امورتربیتی که در جنبه های اخلاقی، اعتقادی، اجتماعی، هنری و فکری تدوین یافته، باید در برنامه اجرایی خود یعنی «حکایت ستمگران» و دیگر عناوین برنامه و محتوای ۲ ساعت پرورشی انعکاس یابد. تحلیلی در این باب، چگونگی وصول به اهداف مورد نظر از طریق «حکایت ستمگران» را مورد بررسی قرار می دهد.

بنای کلاس ما بر این بود که بچه ها در ضمن عمل، انضباط، زیباسازی و دقت را بیاموزند.

گزارش

گردهمایی توجیهی - آموزشی کارشناسان استانها در زمینه برنامه و محتوای ۲ ساعت پرورشی در روزهای نوزدهم تا بیست و یکم شهریورماه ۱۳۶۷ در تهران برگزار شد. در این نشست اهداف ۲ ساعت پرورشی و نیز موضوعات و مبانی روانشناختی روشها به طور مبسوط توسط کارشناسان مدیریت تحقیقات و آموزشی امورتربیتی مورد بحث قرار گرفت.

خانه بازی

برای اجرای برنامه «خانه بازی» به وسایلی احتیاج داشتیم که می بایست از قبل پیش بینی های لازم را کرده باشم. بدین صورت که با توصیفی مختصر از نحوه اجرای این بازی، به بچه ها گوشزد شده بود که در این جلسه همراه با خط کش، ۲ مداد رنگی (زرز و آبی)، مداد پاک کن و مداد مشکی به کلاس بیایند.

از این که قرار بود یک نوع بازی به عنوان کار کلاس مطرح بشود و سپس به صورت گروهی در کلاس اجرا گردد، توجه و علاقه خاصی نسبت به این کلاس محسوس بود. اول باید هر یک از دانش آموزان یک جدول ۸۰ خانه ای رسم می کردند. این کار در ابتدا چندان مهم به نظر نمی آمد زیرا تصور من این بود که بچه های کلاس اول راهنمایی کار با خط کش را به خوبی آموخته و معنی سانتی متر را هم متوجه هستند، ولیکن از آنجا که بنای کلاس ما بر این بود که بچه ها در ضمن عمل، انضباط و زیباسازی و دقت را بیاموزند، جدولها باید منظم و خطها صاف و خانه ها یک اندازه می بودند. این بود که دیدیم کشیدن یک جدول ۸۰ خانه ای منظم و زیبا چندان هم برای بچه ها ساده نیست و دقت در رسم صحیح آن نیز چندان خالی از لطف و آموزندگی نمی باشد، لذا دست به کار شده ابتدائی ترین و جزئی ترین نکات لازم از قبیل اینکه عرض جدول را چگونه به وسیله خط کش به طور یک اندازه درجه بندی کنند و بعد چگونه نقطه های روی روی یکدیگر را با خطی راست به هم وصل نمایند و... را بیان داشتم و نمونه ای از آن را روی تخته سیاه رسم کردم.

بچه ها با دقت کار می کردند؛ هر چند که بعضی از آنها از کشیدن جدول مذکور عاجز بودند ولی این را به حساب عدم فعالیتهای حرکتی و یا عادت نداشتن به کار منظم و زیبا در فرهنگ خانوادگی آنها می گذاشتم. بعضی از بچه ها توانایی تطبیق فعالیتهای ذهنی و حرکتی را ندارند و این ناتوانی در چنین برنامه هایی بروز پیدا می کند. ظاهراً توانایی بصری آنها هم در این زمینه بی اثر نیست. بیماریهای چشمی در پاره ای موارد موجب می شود که دانش آموز نتواند دو نقطه را زبرورا تشخیص

داده بین آنها با خطی راست ارتباط برقرار نماید و سپس به موازات آن خطوط دیگری را رسم کند. همانطور که قبلاً هم اشاره شد تعدادی از دانش آموزان قادر به رسم یک چنین جدول ساده‌ای نیستند ولی نه به سبب مشکلات حسی و حرکتی و فیزیولوژیک، بلکه عیب اساسی آنها فقدان فرهنگ انقباطی، زیبایی دوستی، زیباسازی و عادت به کار مرتب و دقیق است. نوع کار ما در این برنامه و تأکیداتی که در ضمن عمل برای اجرای «کار درست و کامل» داریم موجب می شود که بچه‌ها با نوعی آموزش مواجه گردیده و به خصوص آنهایی که دارای مشکل فیزیولوژیک نیستند پس از اندکی پیگیری عملی و راهنمایی‌های لازم، «خوب و کامل کار کردن» را وجهه همت خود قرار دهند.

با چنین اوصافی. کلاس ما یک کلاس تجربه، مشاهده، عمل و آموزش در حین کار به شمار می آمد و بدین ترتیب کار رسم جدول پس از صرف بخشی از وقت کلاس به پایان می رسد.

پس از این باید کار نوشتن مطالب داخل هر یک از خانه‌ها را شروع می کردیم. هر خانه دستورالعملی ویژه دارد که طی چند جمله کوتاه بیان می شود؛ مثلاً می گوید: «به خانه... برگردید» و باز یک در صورتی که مهره‌اش در این خانه قرار گیرد باید مطابق دستور عمل نماید. در این قسمت کار دیکته گویی انجام می شود و معمولاً اتفاق خاصی رخ نمی دهد و در همین مرحله کار تهیه «صفحه خانه بازی» به پایان می رسد. البته توصیه‌های ما برای تزیین و زیباسازی صفحه در اینجا آغاز می شود. بچه‌ها بسیار علاقه مند هستند که کاری به عنوان حاصل دستان خود را مشاهده کنند و طبیعتاً تمایل زیادی به زیباسازی آن دارند به ویژه که ما نحوه تزیین آن را یاد می دهیم و آنها را از مشکل بزرگ چگونه تزیین کردن می رهانیم. بچه‌ها با شور و شوق شگفتی کار می کنند و هر کس می خواهد صفحه‌ای زیباتر از دیگری داشته باشد. باز هم پس از لحظاتی دیکته نوشتن، روح حرکت و تلاش و رقابت به کلاس بازمیگردد. شاید شباهتی میان این لحظات با کلاس نقاشی بتوان دید ولی باید گفت امتیازات این کار در این است که

اولاً ما نمونه‌ای به عنوان الگوی کار ارائه می دهیم، ثانیاً کار فوق العاده ساده است و این موجب می شود که همه بچه‌ها وارد کار بشوند و از آن سر بلند بیرون بیایند و ثالثاً هدف، تزیین است و بچه‌ها آزادند هر چه خود می خواهند به روی کاغذ بیاورند و این، امکان مناسبی برای شکوفایی قوه ابتکار بچه هاست.

حالا کاریه اتمام رسیده است. بچه‌ها باید برای جلسه آینده از روی آنچه تهیه کرده اند مجدداً رسم نمایند. نحوه بازی کردن را شرح می دهیم و کلاس با شور و شوقی حاصل از یک ساعت کار عملی، رقابت و ابتکار آمیخته با هنر، به امید اجرای یک بازی گروهی در کلاس، به انتظار جلسه آینده می ماند.

یک هفته گذشته و هر یک از دانش آموزان با صفحه‌ای زیبا به نام «خانه بازی» به کلاس آمده اند. می شود این کارها

بچه‌ها بسیار علاقه مند هستند که کاری به عنوان حاصل دستان خود را مشاهده کنند.

را کارهای دستی هنرمندانه‌ای نامید که هر کدام از آنها جلوه‌ای خاص دارند. صفحاتی رنگارنگ و گوناگون در دست بچه‌ها شکل کلاس را هم تغییر می دهد.

بچه‌ها می دانند که اگر قرار بود چنین صفحه‌ای مقابلی را از بازار برای یکایک آنان تهیه کنیم، چه رقم قابل توجهی پول باید پرداخت می نمودیم. قیمت اجناسی از این نوع در لوازم التحریر فروشیها و خرازیها در ذهن و خاطر بچه‌ها هست ولی حالا می بینند که دستان هنرمند و اذهان پر دقت آنها خود تولید گر شده اند. البته من نیز خود به چنین اندیشه‌ای دامن می زنم. دانش آموزانم واقعاً حس می کنند که چه می گویم. آنها بارها خرید کرده اند و با شاهد خریدهایی از این نوع بوده اند. ۴۰ نفر در کلاس و برای هر کدام یک وسیله آموزشی یا سرگرمی....

کلاس را شروع می کنیم با یک بازی! تقریباً سابقه ندارد که کلاس مدرسه شاهد

بازی باشد؛ آنهم از این نوع! بچه‌ها به گروه‌های ۴ نفره تقسیم می شوند و هر گروه گرد صفحه‌ای می نشینند و بازی آغاز می شود. اینک من باغبانی هستم که درخت خود را قبلاً کاشته‌ام و اکنون رویش و نمرده‌ی آن را به نظاره نشسته‌ام. معلمی هستم که تلاش شاگردانم را می نگریم. مگر قرار است که همیشه ما بگوییم و آنها بشنوند؟ آیا نمی شود آنگونه عمل کرد که دانش آموزان بیاندیشند، تلاش کنند، رقابت داشته باشند، وارد کاری هیجانی شوند و معلم تماشاگری اندیشمند و آینده‌نگر؟ این بازی در ذهن و اندیشه بچه‌ها غوغا به پا می کند ولی کلاس را سکوتی شیرین فرا می گیرد. هر کس مهره‌اش را به پیش می برد. لحظاتی بعد صدایی حاکی از خوشحالی و شغف به گوش می رسد: چه خوب! او به خانه پیامبر (ص) رسیده که ناگهان امتیازاتی چند نصیب او می گردد، حق هم دارد و صدایی دیگر به نشانه اندوه... که او با یزد هم خانه شده و باید تنبیه شود! بازی چنین پیش می رود و بچه‌ها در تاریخی از حکایت هابیل و قابیل تا جهان کنونی ره می سپارند و هر چندی یکبار لبخندی شیرین یا چهره‌ای عبوس و درهم کشیده در این سو یا آن سوی کلاس جلب نظر می کند.

در یک کلاس، دخترک آنچنان دچار شادی شده بود از اینکه هم خانه با رسول اکرم (ص) شده که جداً چندی در این اندیشه بودم که به واقع چه چیز دیگری می توانست نام و یاد پیامبر را این چنین موجب شادمانی او کند و متقابلاً کراهت و کدورتی نسبت به نام ستمگران تاریخ در دل و زبان بچه‌ها ایجاد نماید. با خود بارها گفتم که این چنین شیوه‌ای نهال محبت به اهل بیت را در دلها می کارد و تنفر و انزجار را نسبت به ستمگران نثار می کند. کلاس پس از چند دور بازی با همین شور و حال به پایان می رسد و بعداً چند بار از بچه‌ها می شنوم که هر یک از آنها در خانه با خواهران و برادران و حتی با اولیاء خود به این بازی مشغول شده اند و من می بینم که کار کلاس چگونه خطی ممتد از مدرسه تا عمق خانه را طی می کند و در آنجا استوار می ماند!

پایان